

KS. WALDEMAR GRACZYK – PŁOCK

KULTUROWO-RELIGIJNA ROLA BIBLIOTEK KOŚCIELNYCH

Powstawanie i zróżnicowanie bibliotek kościelnych było zależne od rozwoju Kościoła i charakteru tworzonych instytucji. I tak powstały: biblioteka papieska, biblioteki katedralne lub kapitulne, parafialne, klasztorne, seminaryjne, kolegiów, uniwersytetów, instytutów zakonnych i prywatne¹.

W Polsce za początek ich powstania, powszechnie przyjmuje się przyjęcie chrześcijaństwa. Napływające wówczas księgi liturgiczne, biblie, zbiory kazań, zapoczątkowały księgozbiory kościelne². Wiele z nich doczekało się bardziej lub mniej pogłębionych opracowań np. biblioteka kapitulna w Gnieźnie³, Włocławku⁴, Płocku⁵, Kielcach⁶, Wrocławiu⁷; biblioteki zakonne: jezuitów⁸, kanoników

¹ J. Szymusiak, *Biblioteki kościelne*, Encyklopedia Katolicka (dalej: EK), t. 2, Lublin 1989, kol. 497-498.

² R. Nir, *Biblioteki kościelne w Polsce*, EK, t. 2, kol. 505-507.

³ L. Formanowicz, *Biblioteka kapitulna w Gnieźnie*, Poznań 1929; J. Rył, *Biblioteka katedralna w Gnieźnie do połowy XVII wieku*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne” (dalej: ABMK), 32 (1976) s. 159-248.

⁴ S. Chodyński, *Biblioteka kapituły włocławskiej*, Włocławek 1949.

⁵ A. Vetulani, *Średniowieczne rękopisy płockiej biblioteki katedralnej*, „Roczniki Biblioteczne”, 7 (1963) s. 313-443; W. Graczyk, *Księgozbiór kapituły katedralnej w Płocku w XVI i XVII wieku*, „Studia Płockie” 27 (1999) s. 193-200.

⁶ J. Wolny, *Inventaire des manuscrits theologiques medievax de la B. Chapitre a Kielce*, „Mediaevalia Philosophica Polonorum”, 16 (1971) s. 43-85.

⁷ W. Urban, *Zarys dziejów Biblioteki kapitulnej we Wrocławiu*, w: *Verbum crucis*, Wrocław 1974, s. 89-112; W. Urban, *Średniowieczne rękopisy Biblioteki kapitulnej we Wrocławiu*, „Ate-neum Kapłańskie”, 50 (1949) s. 279-281.

⁸ L. Grzebień, *Organizacja Bibliotek jezuitkich w Polsce od XVI do XVIII wieku*, ABMK, 30 (1975) s. 223-278; 31 (1975), s. 225-281.

regularnych⁹, dominikanów¹⁰; biblioteki klasztorne: cystersów w Mogile i Szczyrzycu¹¹, benedyktynów w Tyńcu¹², Lubiniu¹³, karmelitów bosych w Czernej¹⁴, franciszkanów w Nysie¹⁵; biblioteki seminaryjne: w Płocku¹⁶, Poznaniu¹⁷, Lublinie¹⁸; parafialne: w diecezji krakowskiej, prywatne: biblioteka biskupa płockiego Piotra Dunin-Wolskiego i wrocławskiego Hieronima Rozrażewskiego¹⁹. Jeszcze więcej czeka na swoje opracowanie. Trzeba podkreślić że wzmiankowane wyżej biblioteki odegrały ogromnie ważną rolę w kształtowaniu kultury umysłowej i religijnej Polski. Powstałe i rozwijane w zasadzie dzięki różnym darom i legatom stanowiły zespół ksiąg o treści zgodnej z wyznawanym światopoglądem środowiska, któremu służyły. Ofiarodawcy byli najczęściej ludźmi wykształconymi, a posiadane przez nich dzieła z czasem przekazywane na własność biblioteki stanowiły warsztat ich pracy. O doborze tych prywatnych zbiorów decydował kierunek wykształcenia oraz sprawowany urząd, a ich testatorami byli najczęściej dostojnicy kościoła oraz profesorowie zaangażowani w szkolnictwie katedralnym lub klasztornym. Przykładem tego mogą być wyżej wymienieni biskupi, którzy zgromadzili pokaźnych rozmiarów biblioteki, które następnie przekazali środowisku kościelnemu, któremu służyli.

Pragnę przy tej okazji zwrócić uwagę na postać znakomitego biskupa płockiego, humanisty, bibliofila i wielkiego miłośnika literatury hiszpańskiej Piotra Dunin-Wolskiego (1577-1590), który w drugiej połowie XVI w. po królu Zygmuncie Auguście (1520-1572) i prymasie Stanisławie Karnkowskim (1520-1603), posiadał najzasobniejszą bibliotekę prywatną²⁰. Ten piękny księgozbiór

⁹ P. Kołoczek, *Rękopisy prawnicze śląskich bibliotek klasztornych kanoników regularnych św. Augustyna*, „Rocznik Teologiczny Śląska Opolskiego”, 4 (1974) s. 207-225.

¹⁰ K. Zawadzka, *Ze źródeł i stanu badań dotyczących dawnych klasztornych Bibliotek dominikanów w polskich prowincjach*, „Nasza Przeszłość”, 39 (1973) s. 213-228.

¹¹ G. Kowalski, *Katalog inkunabułów Biblioteki opactwa mogińskiego oraz katalog inkunabułów Biblioteki klasztoru cysterskiego w Szczyrzycu*, Kraków 1915.

¹² S. Estreicher, *Katalog tyński*, „Rocznik Krakowski”, 37 (1965) s. 5-56.

¹³ J. O. Ostrowski, *Biblioteka klasztoru benedyktynów w Lubiniu*, w: *Biblioteki wielkopolskie i pomorskie*, Poznań 1929, s. 166-190.

¹⁴ J. Długosz, *Biblioteka klasztoru oo. karmelitów bosych w Czernej*, ABMK, 11 (1965) s. 109-117.

¹⁵ K. Głombowski, *Biblioteka franciszkanów w Nysie w świetle inwentarza z 1678 roku*, Wrocław 1953.

¹⁶ *Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku*, red. W. Graczyk, Płock 2003.

¹⁷ K. Miaskowski, *Biblioteka Seminarium Duchownego w Poznaniu*, „Przegląd Kościelny”, 6 (1904) s. 124-139.

¹⁸ L. Zalewski, *Biblioteka Seminarium Duchownego w Lublinie i biblioteki klasztorne w diecezji lubelskiej i podlaskiej*, Warszawa 1926.

¹⁹ H. E. Wycazowski, *Biblioteki parafialne w diecezji krakowskiej u schyłku XVI wieku*, „Polonia Sacra”, 6 (1953-1954) s. 114-142.

²⁰ J. Korpała, *Dzieje bibliografii w Polsce*, Warszawa 1969, s. 29-30.

na mocy testamentu biskupa z dnia 1 stycznia 1590 r., został przekazany na własność Collegium Maius i płockiej biblioteki katedralnej²¹.

Legat ów był doniosłym wydarzeniem. Na całość darowizny przekazanej Bibliotece katedralnej składało się 79 dzieł w 134 woluminach. Znacznie więcej otrzymała Biblioteka Jagiellońska w Krakowie a mianowicie: 307 tomów druków hiszpańskich, 402 tomy druków różnych posiadających notatkę akcesyjną Wolskiego, 72 tomy druków z dzieł literatury włoskiej i prawniczej oraz około 200-300 tomów druków tak zwanych bezakcesyjnych²². Księgozbiór ten nieprzerwanie do chwili obecnej posiada nieocenioną wartość kulturową, zwłaszcza XVI-wieczne druki hiszpańskie, których z tego okresu jest niezmiernie mało.

Powstanie i rozwój Bibliotek kościelnych wiąże się ściśle z rozwojem organizacyjnym Kościoła (utworzenie biskupstwa, parafii, klasztoru). We wczesnym średniowieczu duchowieństwo, napływające głównie z zachodu Europy (Niemcy, Francja) celem umacniania wiary przywoziło księgi, które stanowiły zaczątek księgozbiorów. Dzięki temu, te początkowo niewielkich rozmiarów biblioteki stawały się z czasem prężnymi ośrodkami kulturalnymi, otwartymi na prądy umysłowe Europy zachodniej. Choćby biblioteka katedralna w Gnieźnie, która w XI wieku stała się posiadaczem Ewangeliarza, podarowanego przez Judytę, pierwszą żonę Władysława Hermana, czy Missale Plenarium, pochodzącego również z tego okresu i podarowanego prawdopodobnie przez Bolesława Krzywoustego²³; biblioteka katedralna w Płocku, która w XII w. posiadała Pontyfikał Płocki, wykonany specjalnie dla Polski prawdopodobnie dla biskupa Aleksandra. Z mecenatem tegoż biskupa wiązano również srebrną oprawę Ewangeliarza Anastazji, sporządzoną zapewne w Płocku według obcych wzorów. W tym czasie biblioteka posiadała kodeks pergaminowy, pochodzenia francuskiego, z glossami Strabona i Anzelma z Laon zawierający Ewangelię według św. Marka, oraz Ewangeliarz pochodzący również z Francji, pisany na pergaminie minuskułą karolińską w jednej kolumnie, pięknie iluminowany²⁴. Dość licznie Pismo św. zawierała również biblioteka kapitulna we Wrocławiu. Na początku XIV w. na ogólną liczbę 21 tomów, 13 czyli ponad połowę stanowiło Pismo św, wraz z komentarzami św. Tomasza oraz Mikołaja z Lyry²⁵. Nie będzie chyba przesady w określeniu, że w naszej kulturze przez całe wieki za najważniejszą księgę uważano Biblię. Lo-

²¹ W. Kosiński, *Pochodzenie i początki kariery politycznej Piotra Dunina Wolskiego*, „Studia Płockie” 27 (1999) s. 193 - 201.

²² K. Piekarski, *Odkrycie Wolsciany w zbiorach Biblioteki Jagiellońskiej*, w: *Biblioteka Piotra Wolskiego biskupa płockiego*, Kraków 1929, s. 18; A. Obrębski, *Wolsciana. Katalog renesansowego księgozbioru Piotra Dunin - Wolskiego, biskupa płockiego*, Kraków 1999; W. Graczyk, *Księgozbiór kapituły katedralnej w Płocku w XVI i XVII wieku*, „Studia Płockie”, 27 (1999) s. 251.

²³ J. Rył, *Biblioteka katedralna w Gnieźnie do połowy XVII wieku*, ABMK, 32 (1976) s. 214.

²⁴ W. Graczyk, *Biblioteka katedralna Płocka od średniowiecza do nowożytności*, w: *Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku*, red. W. Graczyk, Płock 2003, s. 8-9.

²⁵ W. Urban, *Średniowieczne rękopisy Biblioteki kapitulnej we Wrocławiu*, „Ateneum Kapłańskie”, 50 (1949) s. 279.

kalne środowiska kościelne przykładały dużą wagę do tego, by duchowni danego kościoła partykularnego byli w miarę dobrze zapoznani z problematyką biblijną. Księga ta jako źródło nauki objawionej była zawsze najważniejsza i najbardziej rozpowszechniona, i to do niej odnoszono się z głębokim szacunkiem. Nic zatem dziwnego, że z chwilą wynalezienia druku ją drukowano jako pierwszą. Z druków zawierających pełne wydania Biblii na uwagę zasługują: Biblia Sacra cum glossa interlineari oraz Biblia quatuor linguarum.²⁶ Jednakże na początku XVI w. zresztą pod wpływem Reformacji – zaczęto poważnie w Polsce myśleć o wydaniu całości Pisma św. w przekładzie na język narodowy. W sumie w XVI w. ukazały się trzy przekłady Biblii, z których najbardziej znany jest przekład Jakuba Wujka.

Chronologicznie pierwsze wydanie w przekładzie na język polski całości Biblii pochodzi z 1561 r. Do historii przeszło pod nazwą Biblii Leopolicy. Wbrew hipotezom o dominikańskim lub bernardyńskim autorstwie przekładu, J. Muszkowski wykazał, że pod imieniem Leopolicy, kryje się Jan Nicz (1523-1572), syn Kaspra. Trzeba przyznać, że jest to najbardziej bogato ilustrowana Biblia polska XVI w. Jednak z powodu zbyt dowolnego tłumaczenia Biblia nie zadowolili odbiorców²⁷. Istniała zatem konieczność sporządzenia doskonalszego przekładu. Dodatkowym bodźcem do pracy nad solidnym przekładem było wydanie w 1563 r. w środowisku polskich kalwinów Biblii, nazwaną Biblią brzeską, znacznie przewyższającą walorami językowymi dzieło Leopolicy. W 1584 r. jezuita z Kalisza dokonanie nowego przekładu Biblii zlecił Jakubowi Wujkowi. Po kilku latach pracy w 1593 r. w krakowskiej drukarni u A. Piotrkowczyka, ukazał się przekład na język polski całego Nowego Testamentu. W następnym roku w tej samej drukarni został wydany Psalterz Dawidowy, który w następnych latach doczekał się aż 16 wydań. Przekład całej Biblii ukończył Wujek w połowie 1596 r. Wydano ją już po śmierci tłumacza, w Krakowie w 1599 r. w drukarni Łazarzowej, nakładem prymasa S. Karnkowskiego. Przekład Wujka okazał się najlepszym ówczesnym przekładem Pisma św. Należy dodać, że do drugiej połowy XIX w. nie było w Polsce nowego, katolickiego tłumaczenia Biblii, zaś liczba wydań Biblii Wujka do początku XX w. przekroczyła 20²⁸. Tłumaczenie dokonane przez Wujka – ośmięsie powieździeć – posiadały wszystkie biblioteki kościelne.

Z Pismem św. wiąże się ściśle nauka zwana egzegezą. Ma ona na celu pełniejsze jego wyjaśnienie dla lepszego zrozumienia i przyswojenia sobie treści w nim zawartych. Z XVI-wiecznych komentatorów było obecne dzieło choćby: Jana Toletanusa *Commentarium in evangeliam*, wyjaśniające trudniejsze fragmenty perykop ewangelijnych. Spośród innych komentatorów biblioteki posiadały

²⁶ Pełne wydania Biblii posiadały np. biblioteka kapitulna w Płocku, biblioteka kapitulna w Gnieźnie czy znany bibliofil biskup Hieronim Rozrażewski. Por. W. Graczyk, *Biblioteka katedralna Płocka od średniowiecza do nowożytności*, s. 31; J. Rył, *Biblioteka katedralna w Gnieźnie do połowy XVII wieku*, s. 229; L. Grzebień, *Biblioteka biskupa Hieronima Rozrażewskiego (1542-1600)*, ABMK, 22 (1971) s. 95.

²⁷ A. Witkowska, *Biblia – przekłady polskie*, EK, t. 2, kol. 411-412.

²⁸ Tamże, kol. 412-413.

działa: Procopiusa i Pintusa objaśniające kolejno proroków Izajasza i Ezechiela. Natomiast trudne partie Pięcioksięgu przybliżyło treściowo dzieło Hieronima ab Oleastro *Commentarium in Peutateuchu*, czy Franciszka Zefrusa *Catena*²⁹.

Liturgika była i jest tą dyscypliną teologiczną która mówi o treści i formie kultu kościelnego. Księgi liturgiczne były niezbędne do sprawowania kultu Bożego, stąd też nie dziwi nikogo znaczna ich liczba w kościelnych księżnicach. Najpierw były to rękopisy a następnie druki. O tych pierwszych wspomniano już nieco wyżej, natomiast jeśli chodzi o druki to biblioteki posiadały następujące tytuły: *Missale Romanum*, *Mszal Gnieźnieński*, *Mszal Poznański*, *Mszal warmiński*³⁰. Oprócz *Mszalów* było jeszcze szereg *gradułów*, *brewiarzy* i *agend*, wykorzystywanych w liturgii.

Z racji na swoje przeznaczenie biblioteki kościelne oprócz Biblii i ksiąg liturgicznych zawierały również dzieła teologiczne. Wieki średnie charakteryzują się bardzo szybkim wzrostem rozwoju nauk teologicznych. Podyktowane to było potrzebą stworzenia filozoficzno – teologicznego systemu mającego przynieść odpowiedź na niepokojące kwestie z zakresu wiary. Całość prawd wiary była ujmowana w sentencje i summy określające pojęcia teologiczne i wyjaśniające je. Przykładano dużą wagę do tego, by zgromadzić w bibliotece dzieła mające za przedmiot teologiczno – doktrynalne rozważania o dogmatach wiary katolickiej. Wspomnianą dziedzinę reprezentowali: Tomasz z Akwinu, Bernard z Clairvaux czy Piotr Abelard. Wyżej wymienieni pisarze ujmowali kwestie teologiczne całościowo nie koncentrując się tylko na wybranych zagadnieniach.

Piśmiennictwo teologiczne było także ukierunkowane praktycznie i koncentrowało się zwłaszcza na zagadnieniach związanych z sakramentem pokuty i praktyką duszpasterską. Pierwszymi moralistami byli wielcy twórcy filozofii scholastycznej Tomasz z Akwinu oraz Duns Szkot. Ich dzieła zawierały całościowe ujęcia zagadnień z dziedziny teologii moralnej. Począwszy od XVI wieku moralisci próbowali metodą kazuistyczną rozwiązywać wszelkie zawiłości ludzkiego sumienia, stąd też coraz powszechniejsze stały się wydawnictwa katechizmowe. Autorem takiego dzieła był Piotr Kanizjusz. Warto zaznaczyć, że ani biblioteka katedralna w Gnieźnie, Płocku czy księgozbiór biskupa Hieronima Rozrażewskiego czy biskupa Piotra Dunin Wolskiego nie zawierały szeroko rozpowszechnionej w tym czasie książki Jana Polanco *Directorium*, napisanej na użytek spowiedników i wielokrotnie wydawanej. Widać z tego, że w niektórych środowiskach nie była aż tak popularna.

Dział pism teologicznych uzupełniały dzieła o charakterze apologetycznym – polemicznym. Środowisku polskiemu nie obce były polemiki religijne dotyczące spraw koncyliaryzmu, reformy Kościoła, husytyzmu i protestantyzmu.

²⁹ Graczyk, *Biblioteka katedralna Płocka od średniowiecza do nowożytności*, s. 31; Grzebień, *Biblioteka biskupa Hieronima Rozrażewskiego*, s. 96.

³⁰ Graczyk, *Biblioteka katedralna Płocka od średniowiecza do nowożytności*, s. 33; Rył, *Biblioteka katedralna w Gnieźnie do połowy XVII wieku*, s. 229-233.

Z dzieł wydanych w XVI wieku na uwagę zasługuje *Contra Lutheranos* autorstwa Turianusa oraz *Iudicium de libro quem Lutherani vocant Concordiae*, autorstwa kardynała Roberta Bellarmina, który wykazał w niej szereg błędów protestantyzmu. Warto zaznaczyć, że była to jego odpowiedź na wydaną przez protestantów w 1580 r. książkę pt. *Concordia*. Wydane dzieła poświęcone zagadnieniom religijnych kontrowersji miały na celu głównie praktyczne przygotowanie kaznodziejów do walki z herezjami³¹.

Na podstawie tego co zostało powiedziane, widać, że – zasadniczo biblioteki kościelne zawierały Pismo św, księgi liturgiczne oraz teologiczne. Dopiero pierwsza połowa XIII wieku przyniosła średniowiecznej kulturze wzrost zainteresowań naukami prawnymi. Pociągnęło to za sobą wyodrębnienie i rozwój wydziałów prawniczych na istniejących już uniwersytetach Bolonii i Padwy. Polska znalazła się w sferze ich oddziaływania. Wówczas napłynęły do Polski rękopisy poszczególnych części *Corpus iuris civilis*, czyli kodyfikacji justyniańskiej. Jej fragmenty przetrwały w rękopisach z XIII wieku³²; kodeksy zawierające Dekret Gracjana wraz z wykładem autorstwa Bartłomieja z Bresci, czy XIII-wieczne rękopisy zawierające dekretały papieskie, spośród których szczególne znaczenie posiadały Dekretały Grzegorza IX (1227-1241), oraz Zbiór urzędowy Innocentego IV (1243-1254)³³. Warto zaznaczyć, że w bibliotekach kościelnych gromadzono kompletne zbiory, jak i poszczególne części prawa kanonicznego i cywilnego. Zdecydowaną większość zbiorów stanowiły dzieła z zakresu prawa kanonicznego. Spośród XVI-wiecznych dzieł literatury prawniczej biblioteki posiadały dzieła tych autorów, którzy rozważali w nich ogólne problemy prawnicze np. *De iustitia et iure Sotusa* oraz *Constitutiones concilii Moguntini*. Natomiast z XVIII wiecznych opracowań dzieło Franciszka Minochi *Disertatio de coadiutoris beneficis ecclesiasticis*.³⁴ Zasadniczo księgozbiory zawierały mniej pozycji zawierających prawo świeckie. Wśród druków przeważały dzieła takich autorów jak: Dionisius Gothofredus, Jacobus Monteleonus, Petrus a Placa czy Sebastian Brant. Zdarzały się również dzieła interpretatorów zarówno całości, jak i części prawa Justyniana, z których najbardziej znane były: Joannis Schneidevini *In quatuor Iustiniani libros commentarium*, Jacobus Spigelium *Iustiniani sive lexicon iuris civilis*, Contium *Authenticae seu novellae constitutiones domini Iustiniani*, Aegidium Perrinum *Institutionum civilium libri quatuor et vita Iustiniani* oraz Jacobii Cuiacii *Commentarii ad tres libros codicis divi Iustiniani*. Należy więc podkreślić, że ten bogaty pod względem ilościowym dział, obejmujący literaturę z dziedziny prawa kościelnego i cywilnego, pozwala wysoko ocenić kulturę prawniczą środo-

³¹ Graczyk, *Biblioteka katedralna Płocka od średniowiecza do nowożytności*, s. 34; Grzebień, *Biblioteka biskupa Hieronima Rozrażewskiego*, s. 98-99.

³² W ich posiadaniu była biblioteka katedralna w Płocku. Por. Graczyk, *Biblioteka katedralna Płocka od średniowiecza do nowożytności*, s. 11.

³³ Rył, *Biblioteka katedralna w Gnieźnie do połowy XVII wieku*, s. 214-216; Graczyk, *Biblioteka katedralna Płocka od średniowiecza do nowożytności*, s. 10-11.

³⁴ Graczyk, *Biblioteka katedralna Płocka od średniowiecza do nowożytności*, s. 35.

wiska kościelnego polskiego. Znajomość prawa i umiejętność interpretowania go była sztuką wysoce cenioną i nieodzowną podczas opracowywania ustawodawstwa partykularnego.

W porównaniu z działem teologicznym i prawniczym biblioteki posiadały znacznie mniej ksiąg z dziedziny filozofii. Najczęściej znajdowały się dzieła klasyków filozofii: Platona *Opera omnia*, Alberta Wielkiego *Opera ad logicam pertinentia* oraz *Metaphysica*, Boecjusza *De consolatione philosophiae*³⁵. Niewielka liczba ksiąg z zakresu filozofii wynikała z charakteru i przeznaczenia księgozbiorów, które służyły przede wszystkim duchowieństwu jako narzędzie w pracy duszpasterskiej.

Ich znaczenie w dziedzinie kształtowania religijnego oblicza Polski na przestrzeni wieków jest więc nie kwestionowane. Pomagały nie tylko kandydatom do kapłaństwa, kapłanom czy zakonnikom ale tym wszystkim, którzy przez pośrednictwo książki szukali odpowiedzi na fundamentalne pytania nurtujące człowieka a dotyczące wiary, religii i moralności chrześcijańskiej. Również nie do przecenienia jest wkład bibliotek kościelnych w szeroko rozumianą kulturę. Przetrwały do naszych czasów – choć niekiedy okrojone przez wojny i inne dramatyczne wydarzenia – są przedmiotem dumy lokalnych społeczności. Ostatnio wiele się mówiło na temat Biblii Gutenberga, i jej jedynego egzemplarza jaki znajduje się w Muzeum Diecezjalnym w Pelplinie. Jest to przedmiotem dumy nie tylko lokalnego środowiska kościelnego ale i całej Polski. Warto zaznaczyć, że w latach 1452-1455 powstało jej około 180 egzemplarzy, z których do naszych czasów przetrwało zaledwie 48 w tym 36 na papierze i 12 na pergaminie. Z zachowanych, zaledwie 20 egzemplarzy jest kompletnych w tym Biblia znajdująca się w Pelplinie. Nieustannie wzbudza ogromne zainteresowanie a ostatnie wykonano jej faksymile przy współudziale naukowców z uniwersytetu w Tokio.

Takich zabytków będących przedmiotem dumy w skali Polski jest dużo. Osobiście jestem związany z Biblioteką Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku, spadkobiercą najstarszego księgozbioru na Mazowszu a mianowicie kapitulnego. Profesor Adam Vetulani analizując jeszcze przed II wojną światową rękopisy prawnicze, przechowywane w zbiorach Biblioteki Seminaryjnej, zwrócił uwagę na bardzo wysoki poziom kulturowy środowiska płockiego. I choć wiele bezcennych zabytków nie zachowało się do dnia dzisiejszego, a wiele znajduje się w różnych miejscach, nikt ze znawców przedmiotu nie ma wątpliwości co do ich pochodzenia. Są to: Ewangeliarz zwany Złotym Kodeksem pułtuskim, Ewangeliarz księżnej Anastazji oraz Pontyfikał Płocki. Złoty Kodeks Pułtuski, przechowywany obecnie w Muzeum Czartoryskich w Krakowie, do Płocka został przywieziony prawdopodobnie przez pierwszą żonę Władysława Hermana, Judytę około 1080 r. Podobnie jak pochodzące jeszcze dwa z tego okresu kodeksy, znajdujące się w Polsce: gnieźnieński i krakowski (zwany emmeramskim) a poza Polską: wyszehradzki i praski, płocki Ewangeliarz bardzo mocno świadczył

³⁵ Tamże, s. 36; Grzebień, *Biblioteka biskupa Hieronima Rozrażewskiego*, s. 106.

o wysokiej pozycji kulturowej środowiska, które go posiadało. Sposób wykonania Kodeksu, pisanego złotymi majuskułami na purpurowo barwionym pergaminie ze znakomicie wykonanymi miniaturami i inicjałami, wskazuje na szczególny charakter księgi, przeznaczonej dla osób szczególnie wysoko postawionych w hierarchii świeckiej lub kościelnej. W bliżej nieokreślonym czasie został przewieziony do Pułtuska. Dokonało się to prawdopodobnie za sprawą jednego z płockich biskupów, którzy często przebywali na zamku pułtuskim. Z kolei z Pułtuska został wywieziony przez Tadeusza Czackiego (1765-1813), znanego XVIII-wiecznego bibliofila, do rodzowego majątku Czackich, Porycka pow. krzemieniecki, a dopiero stamtąd trafił do Krakowa.

Ewangeliarz Anastazji, został przywieziony przez biskupa Wenera, który w 1164 r. odbywał podróż do Akwizgranu, posłując do Fryderyka Barbarossa z polecenia księcia Bolesława Kędzierzawego. Swoją nazwę zawdzięcza napisowi ANASTASIA jaki znalazł się na wykonanej ok. 1170 r. niezwykle bogatej, srebrnej, częściowo złoczonej oraz grawerowanej oprawie. Tematem głównym wierzchniej okładki jest krzyż a pod nim klęcząca postać z podpisem³⁶. Do chwili obecnej trwa wśród historyków dyskusja kim jest Anastazja. Niektórzy jak Feliks Kopera, uważają, że Anastazja jest greckim odpowiednikiem imienia ruskiego Wierchosława - a tak miała na imię żona księcia Bolesława Kędzierzawego³⁷. Inni odnajdują w niej drugą żonę, księcia Bolesława I (1208-1248), syna Konrada I, właśnie Anastazję. Jeśli ta druga koncepcja byłaby słuszna to i czas, przynajmniej dokończenia oprawy trzeba by przesunąć na pierwszą połowę XIII wieku³⁸. Ewangeliarz 9 V 1831 r. został podarowany przez biskupa Adama Michała Prażmowskiego, Towarzystwu Przyjaciół Nauk w Warszawie. Po powstaniu listopadowym wraz z całą Biblioteką Towarzystwa, został wywieziony do Rosji skąd powrócił po I wojnie światowej. Wówczas umieszczono go w zbiorach Biblioteki Narodowej. Na krótko przed wybuchem II wojny światowej został wywieziony do Kanady skąd powrócił w 1959 r.³⁹

Kolejnym jest Pontyfikał Płocki, zaliczany do najstarszych w Polsce, powstały prawdopodobnie w Płocku w połowie XII w. Jego powstanie może świadczyć o ogromnie ważnej roli jaką odgrywał Płock w ówczesnej kulturze Polski. Do 1941 r. Pontyfikał przebywał w Płocku, najpierw w Bibliotece katedralnej, następnie w Muzeum Diecezjalnym a od 1928 r. w Bibliotece Wyższego Seminarium Duchownego. W czasie wojny został wywieziony do Królewca a stamtąd do Nie-

³⁶ B. Janowska, *Ewangeliarz Anastazji*, w: *Dzieje klasztoru w Czerwińsku*, Lublin 1997, s. 49-53; I. Galicka, H. Sygietyńska, *Sztuka romńska (XI-XIII w.)*, w: *Dzieje Mazowsza do 1526 r.*, red. A. Gieysztor, H. Samsonowicz, Warszawa 1994, s. 174.

³⁷ F. Kopera, *Oprawa srebrna Ewangeliarza ks. Anastazji*, „Sprawozdania Komisji do Badania Historii Sztuki w Polsce”, 7 (1906) s. 39-48.

³⁸ T. Żebrowski, *Stolica książąt mazowieckich i płockich (1138-1495)*, w: *Dzieje Płocka*, t. 1: *Historia miasta do 1793*, red. M. Kallasa, Płock 2000, s. 66.

³⁹ Janowska, *Ewangeliarz Anastazji*, s. 50.

miec. W 1973 r. znalazł się w Bayerische Staatsbibliothek w Monachium, gdzie przebywa do dzisiaj⁴⁰.

To tylko niektóre zabytki, które pozwalają wysoko ocenić kulturową rolę księgozbiorów kościelnych na przestrzeni wieków. Kościół zawsze miał i ma świadomość, że jest „stróżem przeszłości” i tą instytucją, która służy tym wszystkim, co w wędrówce przez życie poszukują Prawdy przez pośrednictwo książki.

⁴⁰ A. Podleś, *Pontyfikał Płocki z XII wieku. Studium liturgiczno-źródłoznawcze. Edycja tekstu*, Płock 1986, s. 18-19.